

## Maarten 't Hart. *Een dasspeld uit Toela. De Arbeiderspers*

Tussen schrijvers en critici bestaat een moeizame relatie, met zeker van de kant van de schrijvers meer haat dan liefde. Zolang een criticus week in week uit lovende recensies schrijft is er niks aan de hand, maar dat lukt helaas weinigen. Daarvoor verschijnen er in Nederland niet genoeg goede boeken. Een criticus die de zaak niet flest, ontkomt er niet aan ook de nodige negatieve recensies te schrijven. En dan regent het opeens beschuldigingen en verdachtmakingen: de criticus kan niet lezen, weet niet wat literatuur is, zit vol vooroordelen, is zelf een mislukte schrijver en leeft in krant of weekblad zijn rancune uit op kosten van het echte talent.

Elke criticus heeft het wel eens mogen vernemen. Meestal op hygiënische afstand, en dan hoeft hij zich er niet veel van aan te trekken. Minder leuk is het wanneer de criticus een schrijver wiens boek hij 's ochtends heeft afgekraakt 's avonds bij toeval tegen het lijf loopt. De schrijver kan er misschien nog enig plezier aan beleven, maar de criticus wordt op een vervelende manier geconfronteerd met wat zijn recensie heeft aangericht. Onwillekeurig zal hij zich een beetje een - *Schreibtschmorder* voelen, wat alleen voor de criticus die inderdaad door rancune wordt gedreven geen bezwaar zal zijn.

Misschien valt het te betreuren, maar ik geloof dat rancune bij critici veel zeldzamer is dan wordt aangenomen. De behoefte om wraak te nemen komt hoogstens met de jaren, nadat men te vaak met gekwetste schrijvers in aanvaring is gekomen. De meeste critici zijn juist in hun rare vak terechtgekomen vanwege een oprechte liefde voor de literatuur en een onbedwingbare behoefte daarvan in geschrifte blijk te geven. Wanneer ze slechte boeken onder ogen krijgen, kost het hen moeite niet te denken aan al die vergeefse uren die het schrijven ervan moet hebben gekost en aan al het leed dat man, vrouw, kinderen en huisdieren ondertussen is aangedaan. De grootste vijand van de criticus is zijn medelijden.

Met de schrijver en diens familie heeft hij immers niets te maken; voor hem telt alleen het boek, en hij schrijft zijn recensie niet voor de schrijver maar voor de lezers. Als er dan toch van medelijden sprake moet zijn, dan dient dat uit te gaan naar de arme lezers die op grond van zijn te rooskleurige recensie hun tijd en geld verspillen aan een waardeloos boek. Het slechte humeur dat hij de schrijver bezorgt, mag voor hem niet ter zake doen.

Heel wat schrijvers zullen het hier niet mee eens zijn. Een van hen is Maarten 't Hart, die vorig jaar in zijn Leidse Albert Verwey-lezingen de gelegenheid te baat nam om de critici collectief de oren te wassen. De volledige tekst van deze lezingen is nu, samen met enkele andere - deels aan verwante materie gewijde - lezingen en essays, gepubliceerd in *Een dasspeld uit Toela*. Het zijn, zoals we van 't Hart gewend zijn, levendige, eigenwijze, soms een beetje boosaardige, maar altijd onderhoudende betogen, die vragen om een weerwoord.

Zo meent 't Hart dat een schrijver aan een negatieve kritiek wel wat meer over houdt dan alleen een slecht humeur. In zijn tweede Verwey-lezing („De minst bedeeden onder ons”) schrijft hij: „Ik acht het zeer wel mogelijk dat slechte kritiek iemands levenseinde kan verhaasten of zelfs veroorzaken”. En hij komt ook met een

drietal voorbeelden. Melville zou door de kritiek op zijn roman *Pierre* geestelijk en lichamelijk zijn „geknakt“; Bizet overleefde de slechte recensies van *Carmen* slechts drie maanden; Salinger heeft als gevolg van het „vitriool“ dat critici en collegae over hem uitstortten na *Franny and Zooey* bijna niets meer gepubliceerd.

Wat de voorbeelden extra wrang maakt, is dat het in alle drie de gevallen gaat om kunstenaars wier werk achteraf een „klassieke“ status heeft gekregen. Behalve hardvochtig is de kritiek dus ook nog blind en doof geweest. Inderdaad kunnen er stapels recensies worden opgedolven, waarin later algemeen erkende meesterwerken worden afgebroken, bespot, gekleineerd. Maar niet minder hoog zijn de stapels recensies, waarin zulke meesterwerken onmiddellijk als zodanig worden begroet. 't Hart heeft zich om begrijpelijke reden tot een greep uit de eerste stapel beperkt. Hij concludeert dan ook dat critici „gedoemd (zijn) om te falen“ en trekt vervolgens de eerbaarheid van hun motieven in twijfel door met een citaat van Lichtenberg te wijzen op de „geduchte erectie“ die de criticus tijdens het schrijven van zijn recensie ten deel zou vallen.

't Hart gunt de critici die erecties „van harte“, maar, voegt hij er aan toe, „met een rechtvaardige beoordeling van literatuur heeft hun werkzaamheid weinig van doen“. Dat is het dus wat hem dwars zit: de literaire kritiek is niet rechtvaardig. Wie of wat is volgens hem in de literatuur dan wel rechtvaardig? Uit zijn lezing kan men opmaken: de geschiedenis, die sommige boeken uit de literaire stroom opvist om ze tot meesterwerken te verheffen. Uiteraard is er geen enkele criticus die met de geschiedenis kan concurreren. Niemand kan voorspellen wie over honderd jaar als de belangrijkste schrijvers zullen worden beschouwd: J. Bernlef en Gerrit Krol (aan wie 't Hart in *Een dasspeld uit Toela* een hekel blijkt hebben) of F.B. Hotz en Mensje van Keulen (voor wie hij in twee afzonderlijke essays een lans breekt)? Misschien zijn ze tegen die tijd alle vier wel vergeten.

't Hart zal zeggen: zie je wel hoe onrechtvaardig de kritiek is door desondanks de een de hemel in te prijzen, de ander de grond in te boren. Ik zal het niet ontkennen, maar wat ik wel ontken is dat de kritiek daardoor ook overbodig is geworden, wat 't Hart eveneens beweert, zij het minder expliciet. Want hoe komt die rechtvaardigheid van de geschiedenis tot stand? De kritiek kan onmogelijk, hier en nu, een voorschot nemen op de toekomst, maar zij maakt wel een begin aan het debat dat ooit, langs onvoorziene omwegen en kronkelpaden, de meesterwerken uit de massa destilleert.

Zonder de kritiek zou de literatuur bestaan uit enkel producenten en consumenten en zodra de laatsten hebben verteerd wat de eersten hebben voortgebracht, zou alles voorbij zijn en vergeten. Het publieke debat behoedt de literatuur voor de vergetelheid en zo'n debat is zonder de kritiek ondenkbaar. Dat critici zich - onvermijdelijk - vaak vergissen, staat daar los van.

Interessanter is wat 't Hart schrijft (in zijn eerste Verwey-lezing) over de „opmars der neerlandici“ in de huidige literaire kritiek. Hij heeft gelijk: de meeste critici in ons land hebben Nederlands gestudeerd. Maar de conclusie dat ze daarom ook allemaal van dezelfde soort literatuur houden, is uit de lucht gegrepen. Het is juist opvallend hoe verschillend er doorgaans wordt geoordeeld. De enige overeenkomst

die ik zie is dat de meeste critici de laatste tijd vanwege de vele herhalingen in zijn werk wat minder van Maarten 't Hart zijn gaan houden.

't Hart ziet dat zelf uiteraard anders. Zonder zijn eigen werk in het geding te brengen, vaart hij uit tegen wat hij (in het titelessay van *Een dasspeld uit Toela*) de „universitaire interpreteerlust" noemt. Critici hebben op de universiteit geleerd (zij zijn er „gehersenspoeld", meent 't Hart) dat romans en verhalen niet te simpel mogen zijn. In de tekst mag niets zonder functie blijven of aan het toeval worden overgelaten, dubbele bodems, diepere lagen, ambiguïteit en symboliek strekken tot aanbeveling. Hoe ingewikkelder, hoe beter - daar komt het ongeveer op neer.

't Hart herhaalt hier in feite de discussie die zo'n tien jaar geleden werd gevoerd naar aanleiding van het zogenaamde „academisme". Toen ging het vooral om een bepaald soort literatuur (voor en door academici). Nu heeft 't Hart het speciaal op de kritiek begrepen, die een van de academische eisen afwijkende literatuur geen kans meer zou geven. Met als gevolg een gruwelijke verschraling en een verlies van vitaliteit.

Daarbij deinst hij er niet voor terug ook het populistische register te bespelen. Want de bron van alle ellende zou zijn dat in de Nederlandse literatuur de band met het gewone volk ontbreekt. In het essay „De gespletenheid van Nederland" klaagt hij de „scheiding der standen" aan die van de Nederlandse literatuur zo'n dorre, futloze bedoening zou hebben gemaakt. Om dezelfde reden zijn er volgens 't Hart ook geen grote componisten in Nederland en hij wijst vervolgens op de nederige komaf van Haydn, Verdi, Janacek, Dvorak en anderen. Ook dat Nederland in de 19e eeuw „niet één grote romanschrijver" heeft voortgebracht, wijt hij aan de rigiditeit van het standsverschil.

Ik geloof, eerlijk gezegd, dat dit grote onzin is. Standsverschillen bestonden er evengoed elders in Europa, waar wèl grote componisten en romanschrijvers zijn opgestaan. Het verschil in artistiek klimaat, dat inderdaad vergeleken met Frankrijk, Engeland of Duitsland voor Nederland negatief uitvalt, verbind ik, afgezien van de geografische discrepantie, liever met de afwezigheid in Nederland van een bloeiende hofcultuur. In het buitenland trachtte de 19e-eeuwse bourgeoisie die te evenaren, maar in Nederland viel er niets te evenaren. Dat verklaart waarom onze literatuur van de vorige eeuw zo door en door burgerlijk was in de pejoratieve zin van het woord.

Ook in het buitenland kwamen de meeste schrijvers en kunstenaars uit de bourgeoisie, maar het merkwaardige is dat zij zich niet zozeer met hun eigen klasse identificeerden als wel met de aristocratie. Een identificatie die in veel gevallen (vooral bij de Franse schrijvers, denk aan Stendhal, Baudelaire, Flaubert en vele anderen) gepaard kon gaan met een buitensporige afkeer van alles wat maar met het burgerdom van doen had.

Op grond van die afkeer koesterden zij een zekere sympathie voor het „volk" en sommigen stelden zich ook open voor wat er ondanks het burgerlijke beschavingsoffensief nog van de traditionele volkscultuur was overgebleven. Maar dezelfde afkeer van de burgerij kan volgens mij aansprakelijk worden gesteld voor de kloof die in de loop van de 19e en de 20ste eeuw is ontstaan tussen literatuur en publiek, waarvoor 't Hart in de eerste plaats de universiteiten de schuld wil geven. In

*l'art pour l'art*, symbolisme, decadentie en avant-garde zijn schrijvers en kunstenaars, om het onderscheid met de burgerij te onderstrepen, steeds esoterischer paden gaan bewandelen. De universiteit heeft hen daarbij hooguit gevolgd, niet in de laatste plaats om te bemiddelen in de communicatiestoornis die gaandeweg was ontstaan.

't Hart verwisselt oorzaak en gevolg. Maar hij snijdt, zij 't niet als eerste en enige, wel een reëel probleem aan. Het is alleen veel weidser dan hij met zijn gekanker op de universiteit doet vermoeden. Het heeft te maken met wat de literatuur nu is en wat zij kan zijn. Voor 't Hart lijkt dat op geen enkele manier een probleem. Voor hem is eenvoud het bewijs van het ware. Schrijvers die de dingen niet zo simpel zien en bijvoorbeeld met een „geraffineerde" stijl, met dubbelzinnigheden, gelaagdheid, ambiguïteit en symboliek de conventionele, alledaagse kijk op de werkelijkheid in twijfel trekken, beschuldigt hij als een moderne Droogstoppel van boerenbedrog en huichelarij.

Op deze manier mengt hij zich met nogal primitieve moralistische argumenten in een discussie die voor de literatuur van vandaag en morgen wel eens van levensbelang zou kunnen zijn. Het is curieus dat hij dat doet, juist op een moment dat de obligate anti-burgerlijkheid die de 20ste eeuw heeft geërfd van de 19e haar langste tijd lijkt te hebben gehad. In het „postmoderne" tijdvak staan in principe alle mogelijkheden weer open, maar de kans dat 't Harts eenduidige, goudeerlijke realisme met de eer zal gaan strijken, acht ik toch niet erg groot.

Dat veel critici dit, blijkens de toorn die ze bij 't Hart hebben gewekt, met mij eens zijn, ligt vast minder aan de hersenspoeling die zij op de universiteit hebben ontvangen dan aan hun ontvankelijkheid voor de veranderingen die zich sinds de uitvinding van het realisme in de 19e eeuw (waar 't Hart even eenzijdig als krampachtig op gefixeerd blijft) in de kunst en de literatuur hebben voorgedaan.

*(de Volkskrant, 28-9-1990)*